

A NYUGDÍJRENDSZEREKRŐL *

Augusztinovics Mária

a közgazdaságtudományok doktora, a Közgazdaságtudományi Kutató Központ tudományos tanácsadója
auguszt@mail.matavnet.hu

Az ENSZ 2002 májusában, Madridban világkonferenciát rendez az öregedésről. Ennek tiszteletére és ehhez kapcsolódva itt főként általános, világ- és azon belül európai érvényű jelenségeket és problémákat tárgyalok; a közép-kelet európai és hazai sajátosságokra csak röviden, az utolsó részben kerül sor.

Az öregedés folyamatának sokféle gazdasági következménye van, mind a társadalom egészét, mind az egyes emberek életét tekintve. A legnagyobb, makrogazdaságilag legfontosabb intézmény azonban, amelyet ez a folyamat érint, a *nyugdíjrendszer*. A reformjával kapcsolatos vitákban gyakran elhangzik, hogy e rendszernek ösztönöznie kell a gazdasági növekedést, segítenie a tőkepiacok bővülését. Ezzel szemben a valódi célja és feladata az, hogy a munkaképes életszakasz jövedelmére alapozva megélhetési biztonságot teremtsen az idős korban. Ebben a cikkben csak a nyugdíjrendszerről, és alapvetően ebből a szempontból lesz szó.

1. Adottságok

A nyugdíjrendszer és majd mindenütt napirinden lévő reformja szempontjából adottságnak tekinthetők a demográfiai folyamatok, a munkaerőpiac strukturális változásai és – a jövőben egyre inkább – az országok közötti migráció. Nem foglalkozhatunk itt

részletesen ezekkel a tényezőkkel, de néhány, a nyugdíjrendszer számára különösen fontos kérdést ki kell emelnünk.

A népesség *demográfiai* „öregedése”, vagyis az idősebb korosztályok arányának növekedése két tényezőből ered: az átlagos élettartam meghosszabbodásából és a születések számának változásából. Az előbbi örövendetes, folyamatos és jelenlegi tudásunk szerint vissza nem fordítható tendencia. Az utóbbi azonban ciklikus folyamat, amelyet nemcsak a jelenlegi, viszonylag alacsony termékenység határoz meg. Ellenkezőleg, az 1950-es évek elején született, rendkívül népes évjáratok, (tagjaikat nálunk Ratkógyereknek, a világ többi részén baby-boom-ernek nevezik), valamint ezeknek az 1970-es évek végén ugyancsak nagy számban született gyermekei még évtizedeken át jelentős ingadozást fognak okozni a népesség kor-összetételében. Az ingadozás először 2020, majd másodszor 2050 körül fog erős nyomást gyakorolni a nyugdíjrendszerekre, amikor ezek a népes korosztályok elérkeznek a nyugdíjas kor küszöbére. Naivitás azt képzelni, hogy ez a hatás kivédhető a születések számának erőltetett növelésével most vagy a közeljövőben. A migráció várható méreteit és hatásait pedig jelenleg senki nem látja előre. Amit tenni lehet és kell, az a nyugdíjrendszerek átfarmálása, hogy jobban tudjanak alkalmazkodni ezekhez az ingadozásokhoz, bár a következményektől teljesen megszabadulni nem lesznek képesek.

Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a munkaképes korosztályokra hárul

* A cikk sokban támaszkodik a szerzőnek az International Social Security Review 2002. évi 1. számában megjelenő *Issues in Pension System Design* című cikkére. Az alapozó kutatást az OTKA T031124 számú kutatási szerződése támogatta.

„terhet” erősen eltúlozza az *időskori* demográfiai függőségi ráta, éppen azért, mert a gyermek- és fiatalok eltarthatóságának aránya csökkeni fog. A teljes demográfiai függőségi ráta (a munkaképes kornál fiatalabbak és idősebbek *együttes* aránya a munkaképesekhez) „... nem lesz magasabb, amikor a 'baby-boom' generáció nyugdíjba vonul, mint volt akkor, amikor iskolába járt”. (Concialdi 2000)

A nyugdíjrendszerek számára különben is fontosabb a *rendszer-függőségi ráta* (a nyugdíjasok aránya a járulékfizetőkhez), mint a demográfiai ráta. Márpedig a kettő között jelentős eltérés lehet a *munkaerőpiaci* fejlemények miatt. Az „új gazdaság” munkaerőigénye várhatóan tovább fog csökkeni. Ezen belül is a foglalkoztatás új, úgynevezett *atipikus* formái terjednek. A részmunkaidő, a vállalkozásba adás, a határozott időre szóló szerződések lépnek a teljes munkaidős foglalkoztatás, a munkáltató és a munkavállaló közötti, hagyományos kapcsolatok helyébe. A teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráta, „... Európában körülbelül azon a szinten van most, mint 1985-ben volt ... lehetséges, hogy egy újabb növekedési hullám nem fogja számottevően csökkenteni a munkanélküliséget: Európa a munkahely nélküli növekedés szakaszába léphet”. (Ducatel and Burgelman 1999)

Ezek a trendek aláássák a keresethez kötött nyugdíjrendszerek hatókörét és járulék-alapját az Európai Unióban (Concialdi 2000) éppúgy, mint a közép-kelet európai rendszerváltó országokban (Augusztinovic 1999a). A gazdasági környezet tehát távolról sem kedvező a hagyományos nyugdíjrendszerek számára. A kihívással azonban szembe kell nézni és azt – legalább részlegesen – ellensúlyozni lehet a rendszerek előrelátó tervezésével. A rendszertervezés néhány alapvető problémáját tárgyaljuk a következő részben.

2. Alapfogalmak

- *Kötelező vagy önkéntes.* A jelenlegi közgazdaságtani főáramlat hangsúlyozza az egyén szerepét saját időskori jövedelmének biztosításában. Az állam szerepét azonban nem lehet tagadni és nem szabad alábecsülni, mert a társadalomnak védekeznie kell a rövidlátással és a potyautazással szemben. A nyugdíjrendszerekre vonatkozóan ebből az következik, hogy szükség van kötelező rendszerekre, akár társadalombiztosítási, akár magán kezelésben. Az önkéntes nyugdíjtakarékosság kívánatos, helyes, ha az állam elfogadható mértékben támogatja is (a túlzott adókedvezmény nem tisztességes), de ebben általában mindenki egyetért, itt nincsenek nehéz nyugdíjpolitikai kérdések. A továbbiakban csak a kötelező rendszerekkel foglalkozunk.

- *Korhatár.* Minden kötelező rendszerben létezik olyan, törvényben megszabott életkor, amelynek elérése – elvben – feltétele a nyugdíj folyósításának, egyes országokban a korhatár elérésekor az alkalmazottakat saját hozzájárulásuk nélkül is lehet nyugdíjazni. A korhatár mindenütt kényes téma, és kettős nyomás alatt áll. Egyfelől azt mondják, hogy ha az emberek tovább élnek, akkor dolgozzanak is tovább, ne akarjanak munkaképesen lustálkodni. Emeljük fel tehát a korhatárt, ez menti meg a nyugdíjrendszert. Ezzel valóban nagy „megtakarítást” lehetne elérni. Másfelől viszont a keresőkorúak idősebb korosztályai már jóval a korhatár elérése előtt kiszorulnak a munkaerőpiacról, 50 év felett szinte lehetetlen új munkahelyet találni. A korai nyugdíjazás szépségflastrom a munkanélküliségi statisztikán; a munkáltatók pedig még humánusnak, „családbarátnak” is minősülnek, ha feleslegessé vált alkalmazottaikat nem az utcára teszik, hanem ilyen-olyan állami támogatással, idő előtt nyugdíjba küldik – persze gyakran alacsonyabb nyugdíjjal, mint ami a korhatár elérésekor járt

volna. Mindenesetre tény: a törvényes korhatárt a parlamentek változtathatják ahogyan akarják, de a *tényleges, átlagos* nyugdíjbavonulási életkor mindenütt jóval alacsonyabb a törvényesnél, és a különbség a ketto között növekszik.

- *Támogatás vagy biztosítás.* A szociális támogatást azonosíthatjuk a szolidaritással, a szélsőséges időskori szegénységet kiküszöbölő minimális ellátás biztosításával, ami a gazdagoktól a szegényekhez irányuló újraelosztáson alapul. A nyugdíjbiztosítás viszont a korábbi saját kereset pótlását jelenti, biztosításmatematikai korrektséget kíván, és általában feltételezik, hogy nem valósít meg újraelosztást. Ez a dichotómia szorosan összefügg azzal, hogy mi a forrása a nyugdíjak finanszírozásának: adó vagy nyugdíjbiztosítási járulék (ezzel részletesen foglalkozik Schmähl 2000).

Nyilvánvaló, hogy „...e két feladat megvalósításának céljai és módszerei ellentmondanak egymásnak, a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerektől mégis többnyire azt várják, hogy mindkettőt teljesítse. Az eredmény az átláthatóság hiánya”. (Augusztinovics 1999b) Az emberek általában nem is tudják, hogy a nyugdíjrendszerbe fizetett járulék valójában nyugdíjra szóló biztosítási díj, amennyiben nyugdíj-jogosultságot hoz létre – függetlenül attól, hogy felosztó-kirovó vagy tőkésített a finanszírozási rendszer. A nyugdíj megállapításának és rendszeres emelésének (indexelésének) szabályai sok esetben átláthatatlanok, túl bonyolultak, alsó-felső korlátok közé szorítottak. Tovább rontja az áttekinthetőséget, hogy az öregségi nyugdíjat szolgáló kockázat-közösséget számos országban együtt kezelik a hozzátartozói ellátással, a rokkantsági és munkanélkülségi kockázatokkal, anyasági járandóságokkal, a táppénzzel és más pénzbeli juttatásokkal – mert mindezt a jóléti állam feladatának tekintik. Ez a járulékfizetéssel szemben erős ellenőrzést teremt, ami

zavaros gazdasági környezetben a járulékfizetés tömeges kikerülését eredményezheti. A legtöbb megvalósított vagy tervezett nyugdíjreform arra törekszik, hogy elválassza a biztosítást a támogatástól, megkülönböztesse egymástól a különböző kockázatokat, erősítse a járulékfizetés és a nyugdíjjáradék közötti kapcsolatot a nyugdíjbiztosítási rendszerekben.

- *Újraelosztás.* Téves az a gyakori feltevés, hogy a „tisza” és korrekt nyugdíjbiztosítási rendszerekben nincs újraelosztás. Az egyének számára a nyugdíjas korban élvezett összes nyugdíj nem lehet egyenlő a keresőkorban összesen fizetett járulékkal, hiszen a nyugdíjbiztosítás funkciója éppen a halandósági kockázat megosztása: aki korán meghal, az veszít, mert keveset kap, aki sokáig él, az nyer, mert sokáig élvez nyugdíját. Következésképpen az egyének közötti újraelosztás a nyugdíjbiztosítás lényegéhez tartozik, mert az egyének élettartama különböző.

Jól tudjuk azonban, hogy az élettartam függ a jövedelemtől és az iskolázottságtól. Nagy átlagban a jómódúak és az iskolázottabbak tovább élnek, mint a szegények és a tanulatlanabbak. Megoldás lehetne, ha különböző csoportok számára külön-külön kockázat-megosztó nyugdíj pillérek léteznének. Ilyen csoportokat azonban nem könnyű körülhatárolni, hiszen az egyének jövedelme és foglalkoztatottsága változik az életpálya során, továbbá az ilyen csoportosítás átnyúlna ágazatok, régiók, városi és falusi körzetek felett. (Ahol léteznek szakmák, foglalkozások, gazdasági ágazatok szerint elkülönült nyugdíjintézetek, azok nem éppen jeleskednek a társadalmilag igazságosnak tekinthető újraelosztásban; például a közalkalmazottak általában jelentős előnyöket élveznek a kétkézi munkásokkal szemben.)

Ezzel szemben a generációk közötti újraelosztás, amely a folyamatosan növekvő élettartamból adódna, kiküszöbölhető a bizto-

sítási rendszerekből, ha az egyes évjáratokra jellemző várható élettartamot figyelembe vesszük, vagy a fizetendő járulék kulcsokban, vagy az induló nyugdíjat meghatározó szabályok együttesében, az úgynevezett nyugdíj formulában. Ez történik például a megreformált svéd és lengyel nyugdíjrendszerben.

Más tényezők, például a gazdasági növekedés és az infláció változó üteme, vagy tokésított rendszerekben az ugyancsak változó hozam-ráták, szintén összefüggnek az élettartam hosszával, különösen azért, mert a különböző egyének és generációk kereso, majd nyugdíjas életszakasza különböző idoszakokra esik. Nem mindegy ugyanis, hogy egy gazdasági fellendülés vagy válság fiatal keresőkörben, a nyugdíjazás körül, vagy késői idoskorban ér valakit. Ezek a tényezők szintén generációk közötti, rejtett újraelosztást eredményeznek (Davies 2000, Burtless 1998).

- *Biztosítás(matematika)i korrektség.* Ugyancsak téves ezt a fogalmat azonosítani az újraelosztás hiányával, hiszen akkor – mint az előzőekben láttuk – biztosításilag korrekt nyugdíjbiztosítási rendszerek nem is létezhetnek, újraelosztás mindegyikben működik. A szakirodalom boségesen használja ezt a kifejezést (actuarial fairness), de pontos definíciót, általánosan elfogadott elszámolási szabályokat nemigen találunk. Felvetődik tehát a kérdés: mit is értsünk azon, hogy egy kockázat-közösség biztosításilag korrekt? Annyi világos, hogy ezt a fogalmi keretet *hosszmetszetileg* (az egyének és évjáratok életpályája mentén) kell definiálni. Ebből annyi máris következik, hogy a korrektséget nemcsak az induló nyugdíj megállapításának szabályai befolyásolják, hanem a későbbi karbantartás, az indexelés módja is. Tulajdonképpen akkor tekinthetünk biztosításilag korrektnek egy nyugdíjrendszert, ha két, egyszerre élő nyugdíjas egyén *havi* nyugdíja bármely naptári időpontban pontosan úgy aránylik egymáshoz, ahogyan a kereső pá-

lyájuk során fizetett *életjárulékok* aránya, – bár természetesen *életnyugdíjuk* különbözhet, ha egyikük tovább él, mint a másik. Ez utóbbi különbségnek azonban az évjárat szintjén ki kell egyenlítődnie.

Ma nincs a világon olyan nyugdíjrendszer, amelyik ezt a viszonylag lazán megfogalmazott, de valójában szigorú követelményt kielégítené. Viszont mégiscsak nagy különbségek vannak nyugdíjrendszerek között a korrektség szempontjából és ezt valahogyan jellemeznünk kell. A rövidség és egyszerűség kedvéért a *szoros járulék-járadék kapcsolatot* kifejezéssel fogunk utalni arra, amit általában biztosítási korrektségen értenek.

3. A „*nagy vita*”

A nyugdíjrendszerek szerkezetének egyik, bár távolról sem legfontosabb kérdése, a „társadalombiztosítási és felosztó-kirovó, vagy magán és tőkésített” dichotómia, az utóbbi időben érdemtelenül nagy figyelmet kapott a szakirodalomban, a közéletben és a politikában. Pedig még csak nem is igazi dichotómia: a világban számos átmeneti forma létezik az állami és a magán, a felosztó-kirovó és a tőkésített rendszerek között. A zavart fokozza, hogy az előbbi fogalom párhöz általában hozzáfűzzük a „juttatás-meghatározott vagy befizetés-meghatározott” jelzőket is, pedig ezek valójában értelmetlenek: sem a befizetések, sem a juttatások nincsenek pontosan „meghatározva” egyetlen létező nyugdíjrendszerben sem.

- *Az új nyugdíj-ortodoxia.* A jóléti állam konzervatív kritikusai (például Butler and Germanis 1983) által kidolgozott fogalmakat és stratégiát követően, a latin-amerikai nyugdíj-privatizációs hullám nyomában, a Világbank megjelentette *Az öregedési válság elhárítása* (World Bank 1994) című, mérföldkőnek számító kiadványát. Ez a nemzetközileg legismertebb kifejtése annak az áramlatnak, amit mára „új nyugdíj-ortodoxiának” tekinthetünk (Müller 1999). A kiadvány

a nyugdíj-privatizáció univerzális stratégiáját fogalmazza meg. A bank vezető nyugdíj szakértője világosan kimondja, hogy a többpilléres modellt elsősorban a hatékonyság és a gazdasági növekedés kedvéért kell bevezetni, az időskori jövedelem-biztonság javítását „másodlagos érvként” kezeli (James 1997).

- *Az ellenzők.* A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) és a Nemzetközi Társadalombiztosítási Társaság (International Social Security Association) az új nyugdíj-ortodoxia legkiemelkedőbb ellenzői, ők a jóléti állam Bismarck és Beveridge nevéhez fűződő hagyományait védik a neoliberais individualizmussal szemben. Többek között arra mutatnak rá, hogy egy főként magán nyugdíjalapokra épülő nyugdíjrendszer, amelyet az új ortodoxia javasol, erősen kockázatos stratégia a biztosítottak számára, mert itt a befektetési kockázatot az egyén maga viseli (Beattie and McGillivray 1995).

- *A vita tárgya.* Úgy tűnik azonban, hogy általános egyetértés van az „ideális” hárompilléres struktúrát tekintve, bár az egyes pillérek kívánatos súlyáról eltérnek a nézetek. Aligha ellenezne ugyanis bárki is egy bizonyos, minimális jövedelem-garanciát a nagyon szegények számára (ez lenne az első pillér); nem lehet racionális érveket felhozni az önkéntes nyugdíj-takarékosság ellen sem (a harmadik pillér). Még abban is általános az egyetértés, hogy szükség van szorosabb járulék-járadék kapcsolatra, járulékfizetési ösztönzőkre, áttekinthetőségre és más, vonzó tulajdonságokra a közbenső, kötelező, biztosítási rendszerben (a második pillérben). A vita arról folyik, hogy milyen legyen a *második pillér intézményi kerete*: a finanszírozás módja (felosztó-kirovó vagy tőkésített), és még inkább tulajdoni rendszere (állami-közösségi vagy magán).

- *Hamis érvek.* Szemben az új ortodoxia fő érveivel, a szakirodalom bőséges fogalmi bizonyítékot kínál arról, hogy a finanszírozás

módja és a tulajdoni rendszer *nem csodaszer* a népesség öregedése és a munkaerőpiaci változások makrogazdasági hatásai ellen, hiszen nem befolyásolja sem a foglalkoztatottak, sem a nyugdíjasok számát. A népesség ingadozó korösszetételének kritikus periódusaiban a nyugdíjrendszer negatív aggregált megtakarítást fog előidézni, akár úgy, hogy hiány lesz az állami, felosztó-kirovó rendszerben, akár úgy, hogy csökken a tőkeállomány a magán-nyugdíj alapokban. Ez ellen nincs orvosság, de nem is lesz ettől vége a világnak.

A jelenlegi, viszonylag kedvező demográfiai helyzetben, (amikor a baby-boomerek és gyermekeik egyaránt keresőképes korban vannak), valóban célszerű lehet *tartalékot felhalmozni*, amely majd enyhítheti a demográfiai ingadozások hatását a legrosszabb időszakokban. Nincsen azonban empirikus bizonyíték arra, hogy állami-közösségi rendszerben a tartalékképzés lehetetlen vagy szükségképpen alacsonyabb rendű – ez igenis jól működik például olyan országokban, mint Svédország, az USA, Kanada, Singapur vagy Ecuador. Másfelől a szakirodalom bőven tárgyalja a magánrendszereket érintő angliai *misselling* és Maxwell-botrányokat¹ csakúgy, mint például a chilei magán nyugdíjalapok kirívóan magas adminisztrációs költségeit és az ottani, igencsak gyenge járulékfizetési fegyelmet.

Sem a *szoros járulék-járadék kapcsolat*, sem az egyéni nyilvántartás és a biztosítottak

¹ A *misselling* (félrevezetve eladó vagy terjesztő) botrány azért robbant ki, mert a bankok és biztosítótársaságok személyezte és ügynökei korábban szándékosan rossz tanácsot adtak az embereknek, akik ezért kiléptek a társadalombiztosításból és számukra előnytelen, egyéni nyugdíjkonstrukciókhoz csatlakoztak. Már az első próbaperben, 1997-ben a bíróság 325 ezer font bírságot szabott ki a Lloyds Bankra, és hatmillió font kártérítést ítélt meg 1500 félretájékoztott ügyfelének. A Maxwell-ügyben az történt, hogy a munkáltató a tulajdonában lévő vállalatcsoport „konszolidációjára” használta fel a vállalati nyugdíjalap tőkéjét, a nyugdíjasok pedig futhattak a pénzük után.

rendszeres tájékoztatása nem a magánrendszerek privilégiuma. Ilyen kapcsolat érvényesül például a német pontrendszerben. Újabban „névlegesen befizetés-meghatározottnak” (notional contribution-defined; NDC) nevezik a szoros kapcsolatot teremtő, de állami kezelésben és felosztó-kirovó finanszírozásban maradó rendszereket, ha a némettől eltérően nem pontrendszeren, hanem egyéni „számlákon” alapulnak (Cichon 1999). Erre példát szolgáltatott a kilencvenes években az olasz nyugdíjreform, vagy az állami pillér radikális reformja Svédországban és Lengyelországban. Mindezekben nagy fontosságot tulajdonítottak az átláthatóságnak és a járulékfizetés ösztönzésének.

• *Átmenet.* Bárhogyan vélekedünk is az egyik vagy a másik finanszírozási mód és tulajdonforma előnyeiről és hátrányairól, a választás nem pusztán elméleti probléma a legtöbb civilizált országban. Beérett, állami felosztó-kirovó rendszerek működnek évtizedek óta, ahol már emberek milliói szereztek nyugdíjjogosultságot, és ahol ezeknek a nyugdíjnak az oroszlánrészét még évtizedekig fizetni kell akkor is, ha a járulék részben vagy egészben már nem ezekbe a rendszerekbe, hanem magánpénztárakba folyik be. A teljes vagy részleges privatizáció *költségeit* mérlegelni kell, és ebben a kormányok különböző utakat választottak, szinte mindenütt hosszú viták után. Olaszország elutasította a privatizációt, pontosan azért, mert az átmenetet finanszírozhatatlannak ítélte. Svédország óvatos lépést tett, kétszázaléknyi járulékot irányított át az új, kötelező magánpillérbe, és ennek költségeit könnyedén finanszírozta az állami rendszerben korábban felhalmozott, igen jelentős tartaléktőkéből. Lengyelországban és Magyarországon a munkavállalói járulék 25-30 százalékát érinti a részleges privatizáció – az átmeneti költségek nagyságát és finanszírozását mindkét országban sikeresen kivonták a nyilvános vitából (Müller 1999).

4. Mit mennyiért?

Miközben a reform-vita az intézményi vonatkozásra koncentrál, a mennyiségi vonatkozások, elsősorban a járulék-kulcs és a helyettesítési ráta kölcsönösen összefüggő viszonya, a „mit mennyiért” kérdése méltánytalanul háttérbe szorul. Többpilléres rendszerekben ezt a kérdést pillérenként, de összességében, a rendszer egészére vonatkozóan is vizsgálni kell. Öszintén szólva ez nem könnyű feladat, mert a nyugdíjakra fordított adóbevételek általában nincsenek elkülönítve, különböző kockázatokat és szociális kiadásokat kezelnek egyazon költségvetésen belül, a számviteli elvek és módszerek pillérenként különböznek.

• *Helyettesítés és hozzájárulás.* A probléma lényege, hogy mit tekintünk *kielégítő jövedelemnek* időskorban. A válasza vonatkozó társadalmi konszenzus természetesen országról országra különbözne, függően a hagyományoktól, az aktuális helyzettől és mindenekelőtt az átlagos életszínvontaltól. Egy gazdag országban a *viszonylag* alacsony minimális jövedelem is emberileg elfogadható megélhetést biztosíthat, bár az alacsony helyettesítési ráta (a nyugdíjak aránya a bérékhez) taszíthatja azokat, akik kereső korukban átlagos vagy átlag feletti jövedelemmel rendelkeztek. Egy szegény országban viszont a járulékfizetés nélkül is garantált minimum csekély volta, vagy a járulékfizetésen alapuló biztosítási rendszerben az alacsony helyettesítési ráta következménye tömeges időskori szegénység. (Téves tehát az az érvelés, amely szerint „szegény ország nem engedhet meg magának magas helyettesítési rátát” – a valóságban a helyzet éppen fordított.)

Közhely, hogy *magasabb helyettesítési ráta nagyobb járulék-kulcsot kíván* – még a legegyszerűbb, stacioner közgazdasági modellek is kimutatják ezt a kölcsönös összefüggést. A politika és a közvélemény azon-

ban gyakran nincs ennek tudatában. Gyakran tesznek a nyugdíjak növelésére vagy a járulékok csökkentésére irányuló politikai ígéreteket, anélkül, hogy megmondanák: ehhez nagyobb járulék vagy kisebb nyugdíj tartozik. A hétköznapi állampolgár pedig egyszerre panaszkodik a magas járulék és alacsony nyugdíj miatt.

A kölcsönös összefüggés keresztmetszeti is meg hosszmetsetszeti is. Pontosan a változó demográfiai és gazdasági feltételek miatt az egyszerű, stacioner modellek keveset segítenek. Részletes aktuáriusi (biztosítás matematikai) számításokra van szükség ahhoz, hogy meghatározzuk az időben változó, szükséges viszonyt a járulék kulcs és a helyettesítési ráta között, amely egyebek között a növekvő átlagos élettartamtól is függ. A hosszmetsetszeti rátekintés valószínűleg azt mutatná, hogy a járulék kulcsokat fel kell emelni *most*, mert a *jelenlegi keresők* tovább fognak élni, mint a jelenlegi nyugdíjasok. (Ellentétben a népszerű érveléssel, amely szerint a járulék kulcsokat *most* csökkenteni kell a gazdasági „hatékonyság” érdekében, de majd borzasztóan fel kell emelni tizenöt-húsz év múlva, mert akkor sokan lesznek a nyugdíjasok.) A biztosításlag korrekt kapcsolat az *átlagos* járulék kulcs és helyettesítési ráta között, párosulva az *egyéni* nyugdíjazás idejétől függő, ugyancsak biztosításlag korrekt levonással, illetve többlettel, megoldaná a nyugdíj korhatár túlhangsúlyozott problémáját is. A nyugdíjbavonulás idejét az egyénre lehetne bízni, (már amennyiben munkára lehetősége van), a korai nyugdíjbavonulás nem lenne probléma, és a korhatár nem lenne örökzöld vitatéma.

• *Ki fizeti a számlát?* A válasz változó, országról országra és nyugdíjrendszerről rendszerre. A rendszeres társadalombiztosítási hozzájárulás a legtöbb országban megszlik – országoként különböző arányban – a munkavállalók és a munkáltatók között. Időközönként – néhány országban rendsze-

resen – az állami költségvetés is belép, hogy fedezze a hiányt, vagy örömmel zsebre dugja a többletet. Más országokban a nyugdíjkiadás és a járulékbévitel egyszerűen része az állami költségvetésnek. A rendszer struktúrája szempontjából az a kíváncsi, hogy a nyugdíj költségvetés elkülönüljön, és többé-kevésbé *független* legyen az állami költségvetéstől, hogy a járulékot az alkalmazott *egyén* nevében fizessék be, még akkor is, ha a lebonyolítás a munkáltató feladata. Ez a megoldás szolgálja legjobban az átláthatóságot és az egyéni felelősségtudatot.

Közgazdasági szempontból azonban a jogi formák közömbösek. Akár a munkáltató, akár a munkavállaló fizet, a társadalombiztosítási hozzájárulás egy keresethez kapcsolt nyugdíjrendszerben a *munkaköltség* része. Ha a járulékkulcsot fel kell emelni, mert az átlagos élettartam növekszik, akkor a munkaköltség növekszik. Ha a járulékkulcsot csökkentik, ahelyett, hogy a névleges béréket csökkentenék vagy befagyasztanák, akkor a munkaköltség csökken, de egy természetes nyugdíjbiztosítási rendszerben a *jövőbeni* helyettesítési ráták fognak csökkenni, vagy a jelenlegi nyugdíjasok fizetik a számlát, amennyiben nyugdíjuk csökkentésével vagy befagyasztásával az ő helyettesítési rátájukat *utólagosan* csökkentik. A végeredmény azonos, bár generációk között más-ként oszlik meg: az életszínvonal csökken.

Ez a jelenlegi, alapvető európai dilemma: elfogadható-e, sőt egyáltalán lehetséges-e a „szociális dömping”? Legyen-e és lehet-e Európa versenyképesebb a világgazdaságban azáltal, hogy lerombolja a „fenntartathatlan” jóléti államot, más szóval azáltal, hogy lényegesen csökkenti a jelen és jövő generációk életszínvonalát? Még ha elfogadhatónak minősítenénk is ezt az áldozatot, a lehetőség kérdése megmarad. Lehet-e az európai munka olyan olcsó, hogy versenyezzen a fejlődő világgal, ahol – minden mást elhanyagolva – a két nem-kereső életsza-

kasznak a kereső életszakaszra háruló „terhe” kisebb, mert általános a gyermekmunka és rövidebb az átlagos élettartam. Nincs olyan intézményi, „paradigmatikus” nyugdíjreform, amely megváltoztathatná az alapvető mennyiségi viszonyokat „parametrikus”, azaz mennyiségi változtatások nélkül. Lehet, hogy politikailag könnyebb a paraméterek változtatását látványos, nagy vitával körített, intézményi reformok köntösébe burkolni, de ez nem más, mint kódósító stratégia.

5. Kikre terjed ki a rendszer?

A hagyományos, kötelező nyugdíjrendszerek általában munkából származó kereset-hez kötöttek. Résztevői a foglalkoztatottak és az önfoglalkoztatók, bár gyakran bizonyos korlátozások érvényesek. A huszadik század végéig senki nem gondolt komolyan arra a lehetőségre, hogy a nem-foglalkoztatottság (akár munkanélküliségnek nevezik hivatalosan, akár nem) egyszer majd szokványos életmóddá válhat a népesség nagy és növekvő része, talán többsége számára. Ha azonban a munkaerőpiac jelenlegi tendenciái továbbra is érvényesülnek, mint ahogy valószínűleg érvényesülni fognak, akkor a kereset és a járulék közötti szoros kapcsolat talán még veszélyesebbé válik a nyugdíjrendszerek számára, mint a járulék és a járadék közötti szoros kapcsolat hiánya. A járulék-alap ugyanis csökken, ha süllyed a foglalkoztatottsági arány és a hagyományos munkabért egyre inkább helyettesítik a mindenféle szerződéses, legális vagy „fekete” jövedelmek. Hogyan lehet ilyen körülmények között garantálni az időskori jövedelem-biztonságot a népesség többsége számára – miből lesz nyugdíj, ha kevesebb a kereset?

• *Első megoldás.* Egy lehetséges, a szakirodalomban egyre gyakrabban tárgyalt javaslat az *állampolgári (helybenlakási) jogon* járó, fix összegű *alapnyugdíj*, amelyet nem járulékból, hanem az általános adóbevételekből finanszíroznak. Csakhogy azokban az

országokban, ahol ilyen létezik – például az Egyesült Királyságban – az alapnyugdíj színvonalában nagyon alacsony, nem nyújt megélhetést azok számára, akik semmiféle más jövedelemmel nem rendelkeznek. Ha a sokat kárhoztatott „politikai kockázat” valószínűsíthető az állami nyugdíjrendszereknek általában, akkor az ilyen „állampolgári” alapnyugdíj van leginkább kitéve ennek a kockázatnak, hiszen nem járulékfizetéssel szerzett, legitim jog, hanem „adomány”, amely bármikor, tetszés szerint csökkenthető vagy visszavonható. Továbbá az ilyen rendszereket általában igen költségesnek tekintik, hiszen olyanok is részesülnek a juttatásban, akiknek erre semmi szükségük. Másrészt viszont a járandóságot rászorultsághoz kötni még drágább, a kérelmezés, iktatás, szelektív folyósítás és ellenőrzés adminisztrációs költségei miatt. Egyik esetben sem élvezhetnek az időskorúak méltóságot és önbecsülést, hiszen ilyen rendszerben valóban igaz, hogy a fiatalabb nemzedékek „tartják el” őket leplezetlen, generációk közötti újraelosztás árán.

• *Második megoldás.* Újszerűbb, de vonzóbb megoldás lenne a kötelező nyugdíj-biztosítási rendszert kiterjeszteni az egész felnőtt népességre, *állampolgári (helybenlakási) kötelezettségként*. Megmaradnának a biztosítási elv előnyei: a saját járulékfizetés alapján járó, önbecsülést garantáló jogosultság, a generációk közötti és generációkon belüli kockázatmegosztás, a nemzetközi portabilitás, meg az összes többi. Magától értetődik, hogy egy ilyen rendszernek biztosítania kellene egy szerény, valószínűleg jóval az átlag alatti, de emberileg elfogadható megélhetést az idős korban – különben nem lenne értelme. Ebből következik, hogy – a soványka állampolgári alapnyugdíjjal szemben – ez nem „olcsó” megoldás. A mainál nem kisebb járulékfizetést kívánna, amelynek a várható élettartam növekedésével valószínűleg még emelkednie is kellene. De hát az

időskori jövedelembiztonság nem alkalmi vétel és nem ingyenebéd – keresőkorban fizetni kell érte éspedig korrekt módon.

- *Szolidaritás — mikor?* Ugyan miből fizetnének nyugdíjbiztosítási járulékot azok, akik nem rendelkeznek megfelelő saját jövedelemmel? Nos valahol, valaki, valahogyan most is eltartja őket. Lehet, hogy a jól kereső házastárs vagy a szülők. Rosszabbik és gyakoribb esetben az állami vagy a helyi költségvetés, munkanélküli járadék, szociális segély, rokkantnyugdíj, családi pótlék, vagy más ellátás formájában. Csupán még egy, döntő lépés kellene: elismerni, hogy a keresőkori megélhetés *magában foglalja* az időskorról való gondoskodást, mint ahogyan *magában foglalja* az explicit vagy implicit egészségbiztosítást is. Ha szociális támogatásra van szükség, akkor annak fedeznie kell a nyugdíjbiztosításhoz való hozzájárulást is, *ott és akkor*, amikor az ehhez szükséges jövedelem hiányzik. A szolidaritást nem helyes elhagyni, a jövőendő munkaképes korú generációkra hárítani, amikor majd a most támogatásra szoruló egyén megöregszik. Az sem helyes, ha a szolidaritást kizárólag a *nyugdíjasok közötti* újraelosztás valósítja meg.

- *Kihívás.* A foglalkoztatottság és a nyugdíjbiztosítás közötti, hagyományos, megszokott kapcsolat lenne, mint a munkajövedelemből fizetett, kötelező járulék egy részét egyszerűen átirányítani az állami nyugdíjrendszerből a magánpénztárakba. Mélyebb és nehezebb kérdéseket vetne fel, nagyobb előrelátást, megalapozott tervezést és széleskörű társadalmi konszenzust kívánna. A politika és a közvélemény valószínűleg nincs még felkészülve egy ilyen alapvető lépésre.

Előbb-utóbb azonban nyilvánvalóvá fog válni, hogy a foglalkoztatásra épülő nyugdíjbiztosítás nincs már összhangban a munkaerőpiac terjedelmével és struktúrájával, hogy a mai keresőképes korú generációk jelentős tömegei elégséges időskori jövedelem nél-

kül fognak maradni, éspedig nem a demográfiai, hanem a gazdasági folyamatok miatt. Ésszerűbb lenne mielőbb elkezdni előre gondolkodni, nem pedig továbbhárítani a problémát gyermekeink, unokáink és déd-unokáink nemzedékeire. Ez a nagy kihívás, amellyel a 21. század nyugdíjreformjait tervezőknek szembe kell majd nézniük.

6. Magyarország

A többi rendszerváltó országhoz hasonlóan a magyar gazdaság is súlyos, az átmenetből fakadó válságot élt át az elmúlt század utolsó évtizedében. A piacok összeomlása, a termelés és a tulajdonosi szerkezet átstrukturálódása olyan méretű csökkenést idézett elő a kibocsátásban, a foglalkoztatottságban és a reálbérekben, amilyenre békeidőben az 1929-es nagy válság óta nem volt példa. A GDP 1994-re túljutott a mélyponton, s 2000-ben már valamivel meghaladta az 1989. évi színvonalat, a foglalkoztatottság és a reálbér azonban csak az évtized második felében kezdett valamelyest emelkedni, de akkor is messze elmaradva a termelés helyreállítási ütemétől. A foglalkoztatottság és a reálbér indexének szorzata jó becslést ad a nyugdíjbiztosítási *járulékalap* csökkenésére (pontos adatok nem ismeretesek). A következő ábrán látható, hogy a járulékalap még 2000-ben is majd 40 százalékkal kevesebb volt, mint 1989-ben.

Ugyanakkor a nyugdíjasok száma ugrás-szerűen emelkedett, nem mintha ilyen hirtelen megöregedett volna a népesség, hanem mert a munkanélküliség elől sokan kényszerültek vagy menekültek öregségi vagy rokkantsági nyugdíjba. A nyugdíjrendszer tehát ollóba került: sokkal kevesebb járulék-ból sokkal több nyugdíjat kellett fizetni.

Az egyensúly helyreállítása érdekében az 1990-es évek elejétől kezdve egy különböző időpontokban foganatosított, sokféle intézkedésből álló, nem látványos, de a maga módján hatékony, *lépegetős reformfolyamat*

1. ábra • Makrogazdasági jellemzők az átmenetben

indult el. Megszigorították a nyugdíj megállapításának szabályait: a nyugdíj alapjául szolgáló keresetet nem a legkedvezőbb három évre, hanem az 1988-tól a nyugdíjazásig terjedő teljes időszakra számítják; a korábbi kereseteket nem a nyugdíjazás időpontjára, hanem csak az azt megelőző harmadik év bérszínvonalára, az utolsó két év keresetét pedig egyáltalán nem számítják át (valorizálják); az egyáltalán beszámítható kereset nominális összegét éveken át nem változtatták. A már megállapított nyugdíjak emelését a nominális béremelkedéshez, de 1996-tól kezdve az előző évi bérmővekedési ütemhez igazították. Mindez a 20–35 százalékos infláció éveiben alaposan visszafogta a nyugdíjkiadások növekedését. 1996-ban törvénybe iktatták a nyugdíjkorhatár fokozatos felemelését, férfiak és nők számára egyaránt 62 évre. Ez utóbbi intézkedés hatása is érvényesült már az 1990-es évtized második felében, de jelentősége igazán a hosszabb távú jövőnek, a 2015–20 közötti, demográfiaiilag kritikus időszaknak szól. Sok más, kisebb jelentőségű változás ismertetésére itt nincs mód. A „lépegetős” reformok elérték, hogy a nyugdíjrendszer nem omlott össze, a kiadásokat sikerült kordában tartani és a nyugdíjakat mindvégig pontosan folyósítani – a régió néhány országában kialakult helyzethez képest ez eredménynek tekinthető. 1997-ben,

néhány ideiglenes, szerencsés tényezőnek is köszönhetően, a járulékbévételek 100 százalékban fedezték a nyugdíjkiadásokat.

Természetes, hogy mindennek kárvalottjai a nyugdíjasok voltak. Nem is lett volna elvárható, hogy a keresőkorú generáció jövedelmeinek zuhanása mellett az időskorúak életszínvonalja változatlan maradjon. Igaz, az átlagos nyugdíjak reálértéke még jobban süllyedt, mint az átlagos béreké, de bérhez csak azok jutottak, akiknek az állása megmaradt. Ha figyelembe vesszük, hogy mintegy másfélmillió munkahely megszűnt, és így a keresőkorú generáció átlagos munkajövedelme a reálbérel jóval nagyobb mértékben csökkent, akkor azt mondhatjuk, hogy a válság időszakában a generációk (megintcsak pontos adatok hiányában) „többsé-kevésbé” együtt sírtak. Kérdésesnek látszik, hogy a megindult és továbbra is remélt fellendülés időszakában együtt fognak-e nevetni – a jelenleg érvényes szabályozás szerint nem.

Más szempontból nézve szó sincs arról, hogy a „lépegetős” reformok rendbetették volna a társadalombiztosítási nyugdíjrendszert. Ellenkezőleg, a legkisebb nyugdíjak reálértékét a közepes és magasabb nyugdíjak rovására őrizték meg. Ezenkívül az egyéni nyugdíjak közötti arányok – a változó inflációs ráták nagy szerepe miatt – példátlanul függővé váltak attól, hogy ki melyik évben

ment nyugdíjba. A szociális támogatás és a biztosítás keveréke még átláthatatlanabbá vált, a kereső életpálya (a munkában töltött évek száma és keresete) meg a cserébe élvezhető nyugdíj kapcsolata tovább lazult. Nem kétséges, hogy megérett a helyzet a pénzügyi egyensúlyra koncentráló „lépegetés” után egy átfogó, rendszerszerű reformra.

Időközben azonban a harmadik részben bemutatott „új nyugdíj ortodoxia” hulláma elérte Magyarországot is. A különböző reformkoncepciók ütközését, a végül elhatározott és 1997-ben törvénybe iktatott reformhoz vezető politikai folyamatokat kiválóan írja le Müller (2000). Itt elég összefoglalásul annyi, hogy a reform lényegében változatlanul hagyta, illetve részben 2010 körüli orvoslásra utalta a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer alapvető problémáit. Az alapvető cél a „második pillérnek” nevezett magánpénztárak létrehozása volt, miközben a (nem teljesen érthető) nagy sietség miatt hiányos, részben ellentmondásos a pénztárak működésének törvényi szabályozása. A kezdeti, felhalmozási időszak szabályai még el vannak rendezve valahogyan, ha nem is problémáktól mentesen. A nyugdíjígéret azonban eléggé homályos, a magánpénztárak ugyanis nem kötelesek – többségük nem is szándékozik – járadékot folyósítani. A törvény lehetővé teszi, hogy a tag nyugdíjba vonulásakor az egyéni számlán felhalmozott tőkéből járadékot vásároljanak számára üzleti érdekeltségű biztosítótársaságtól. Ez pedig rendkívül költséges művelet lehet, és nem világos, hogy a biztosítók milyen feltételek mellett lesznek hajlandók teljesíteni a törvényi előírásokat, például azt, hogy nemek között nem lehet differenciálni pusztán azért, mert a nők tovább élnek, mint a férfiak.

Közismert, hogy a már foglalkoztatottak választhattak: maradnak-e teljes egészében a társadalombiztosítási rendszerben, vagy lemondanak az ott már megszerzett jogaik

egynegyedéről, átviszik munkavállalói járulékat (egy százalék kivételével) a magánpénztárakba, és ezáltal az úgynevezett „vegyes rendszer” biztosítottjaivá válnak. A társadalombiztosításba helyezett bizalom megrendülése és a magánpénztárakat alapító nagy pénzintézetek jól szervezett toborzó kampánya több mint kétmillió embert vitt át a vegyes rendszerbe, a gazdaságilag aktív népesség közel felét. Közöttük több százezeren valószínűleg rosszul döntöttek, mert életkoruk, vagy más körülményeik miatt – a második pillér feltételezeten optimális működése esetén is –, többet veszítenek a társadalombiztosításban, mint amennyit nyerhetnek a magánpénztárakban.

Nyilvánvaló, hogy a magánpénztárakba fizetett járulék hiányzik a társadalombiztosítási rendszerből, miközben a nyugdíjakat továbbra is fizetni kell – ez az az „áttérési költség”, amiről a harmadik részben röviden szó volt. Ennek megtérítésére az állam teljes garanciát vállalt a törvény szerint. Az állami „segítség” azonban nem feltétlenül lett volna szükség. A reformcsomag két százalékponttal felemelte a *munkavállalói járulékot* (ezt szinte észre sem vettük a magánpénztárak körüli nagy hírverés közben) és megváltoztatta a *nyugdíjak indexelésének* (évenkénti emelésének) módszerét, mindkettőt fokozatosan, két-három éves átmeneti időszak közbeiktatásával. Végül is azonban most már nem a béremelkedést követik a nyugdíjak, hanem félig a bérekét, félig az árákét; például 10%-os infláció és 14%-os nominális béremelkedés esetén 12%-kal nőnek a nyugdíjak. Igaz, így a nyugdíjak reálértéke növekszik, de nem annyival, mint a béreké. A nyugdíjasok életszínvonala tehát évről évre jobban *elmarad* a keresők életszínvonalától, és ez fokozottan igaz, ha közben még a foglalkoztatottság is emelkedik valamelyest. Ha ez így marad, akkor a válságos évek „együtt sírását” nem fogja „együtt nevetés” követni a fellendülés idején.

Mindenesetre ez a két intézkedés – a munkavállalói járulék felemelése és a nyugdíjemelés szabályának megváltozása – olyan többletbevételt, ill. megtakarítást jelent a társadalombiztosítási rendszernek, amelyek együttes összege, legalábbis a reformot követő első három évben, jóval meghaladja a magánpénztárakba folyt járulékok összegét. A munkavállalók és a nyugdíjasok tehát boven „kifizetik” az áttérés költségét. Az államnak azért marad mégis megtéríteni valója, a közös kasszában azért keletkezik mégis hiány, mert a reformcsomag egyidejűleg két százalékponttal csökkentette a *munkáltatói járulékot*. Erről sem esett sok szó a nagy vitában.

Alig száradt meg a tinta a reformcsomagon, amikor az 1998 évi választások után új kormány került hatalomra. Ami közismert, hogy – a reform által előírányzott 8 százalék helyett – 6 százalékon „befagyasztotta” a magánpénztárakba fizetendő, és 1-ről 2 százalékra emelte a társadalombiztosítási rendszerbe fizetendő munkavállalói járulékot. (Így az utóbbiban kevesebb hiány keletkezik, kisebb állami kiegészítésre van szükség.) 2001 végén pedig csendben, a zárszámadási törvénybe csomagolva, megszüntették a garanciát, amely egy elvart legkisebb összegre kiegészítette volna a magánpénztári tagok nyugdíjbavonulásig összegyűjtött tőkéjét abban az esetben, ha az egyéni számlán felhalmozott tőke az elvártnál kisebbnek bizonyul. Ugyanekkor önkéntessé tették a vegyes rendszerbe való belépést a pályakezdők számára is, ami a reformtörvény szerint kötelező volt. Az utóbbi intézkedéssel egyet lehet érteni: miért legyen kötelező a pályakezdők számára az, ami alig néhány évvel idősebb társaik számára még szabad választás volt? Ha jónak bizonyul a vegyes rendszer, maguktól is ahhoz fognak csatlakozni, ha meg nem, akkor miért kötelezze őket a törvény? Az előbbi két intézkedést, a járulék befagyasztását és a garancia visszavonását a szakértők vitatják. Vannak, akik – sokszor erősen

különböző indokok alapján – indokoltnak tartják, és vannak, aki helytelenítik. Ami bizonyos, hogy ezek az intézkedések elsősorban nem a pénzügyi szektort sújtják, a magánpénztárakban elhelyezett tőke így is szépen gyarapszik, hiszen a vártnál több tagot szereztek és jobban nőttek a bérek. Elsősorban a pénztárak több mint kétmillió tagjáról van szó, akik nem ezen az alapon döntöttek és „szerződtek”, akik így a társadalombiztosítástól ugyanannyi, a magánpillérből viszont biztosan kevesebb nyugdíjat várhatnak, mint amennyiről a reformcsomag szólt.

Az intézkedésekkel a kormány a társadalombiztosítási rendszer belső szerkezetét és pénzügyi egyensúlyát nem javította, hanem tovább rontotta. Megszüntette a Nyugdíjbiztosítási Alap korábbi, viszonylagos – de legalább formálisan létező – önállóságát, és ugyancsak szoros, kincstári pórásra fogta. Az APEH kezébe adta a járulékok behajtását, amely nem tud megfelelő információval szolgálni a befizetések forrásáról, a tartozásokról, legkevésbé egyénenként a biztosítottak nevében befizetett összegekről. 1999-ben a reformtörvények szerint járó 18,4 százalékos nyugdíjemelés helyett átlag 14,2 %-os emelést hajtott végre, mindenféle bonyolult, diszkriminációt eredményező alsó és felső korlátok mellett. Máig folyik a számháború arról, hogy ez hány tízmilliárd forintot vett el a nyugdíjasoktól, de bizonyos, hogy az összeg attól függ, meddig számolunk előre az időben. A további emelések ugyanis az alacsonyabb 1999 évi „bázisra” rakódnak rá, tehát tovább gyűrűznek mindaddig, amíg az 1999 évi nyugdíjasok közül egy is életben van.

A jövő szempontjából legveszélyesebb intézkedés azonban a *munkáltatói járulék további csökkentése*. A reformcsomag két százalékponttal csökkentette a munkáltatóktól (javukra) a munkavállalókhoz (terhükre), de így az *együttes* járulékkulcsot változatlanul irányozta elő. Ezzel szemben újabb törvénykezés alapján 1998-ról 2002-

re az összes járulék 5, ezen belül a munkáltatói 6 százalékponttal csökken. Állítólag ettől javul a gazdaság hatékonysága és versenyképessége, még a foglalkoztatottságnak is növekednie kellene. Nem ismeretesek azonban háttérszámítások arról, hogy hogyan hat ez a lépés a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer pénzügyi egyensúlyára a következő néhány évtizedben. Úgy tűnik, kivonjuk most a nyugdíjrendszerből azokat a forrásokat, amelyekből tartalékot kellene képezni a demográfiaiailag kritikus időszakra.

Az intézményi szerkezet és a mennyiségi összefüggések szempontjából egyaránt világos, hogy a nyugdíjreform Magyarországon nem tekinthető befejezettnek. Mind a társadalombiztosítási, mind a magánpillérben lényegi problémák halmozódnak, és várnak rendbetételre. Nem újabb ideológiai vitákra, nem újabb elkapkodott törvénykezésre van szükség, hanem megalapozott szakértői számításokra, sokfajta lehetséges forgatókönyv tanulmányozására, nyilvánosságra és széles társadalmi konszenzusra.

7. Összefoglalás és következtetések

A nyugdíjrendszerek alapvető célja, hogy biztonságos jövedelmet nyújtsanak időskorban. Függetlenül az intézményi formák vál-

tozatosságától ez azt jelenti, hogy megosztjuk a halandósági kockázatot, ennek pedig előfeltétele és végeredménye az egyének közötti újraelosztás. Ezért a személyes, önkéntes takarékoskodás támogatandó, de az állam nem tagadhatja meg felelősségét az egész lakossággal szemben.

A népesség öregedése hatni fog a nyugdíjrendszerek jövőjére, de ez nem az egyetlen ok, amiért sok országban reformokra van szükség. A tőkésítés és a magánosítás divatos hívószavak, de az ilyenfajta intézményi változások – miközben ugyancsak költségesek ott, ahol beérett, felosztó-kirovó rendszerek működnek – nem oldják meg az alapvető problémákat. A hatékonyság, átláthatóság és beszámoltathatóság hiánya, a szociális támogatás és a biztosítás keveréke az állami rendszerekben, a befektetési kockázat és nagy adminisztratív költségek a magánpénztárakban – ezek a rendszertervezés fő problémái. Ugyanakkor a munka-megtakarító technológiák és a munkahelyeket felszámoló munkaerőpiaci trendek előbb vagy utóbb aláássák a hagyományos, foglalkoztatásra épülő, keresethez kötött nyugdíjbiztosítás alapjait. Az időskori jövedelem biztonság kérdésének új, kreatív megközelítésére lesz szükség.

IRODALOM

- Augusztinovics Mária (1999a) *Nyugdíjrendszerek és reformok az átmeneti gazdaságokban*. Közgazdasági Szemle, 1999, július–augusztus.
- Augusztinovics, M. (1999b) *Pension systems and reforms – Britain, Hungary, Italy, Poland, Sweden*. European Journal of Social Security, Vol.1, Issue 4.
- Augusztinovics, M. (2001) *European Pension Systems – The Real Challenge of The 21st Century*. Paper presented at the conference of the European Institute of Social Security on European Social Security and Global Politics, September 27–29 2001, Bergen, Norway.
- Beattie, R. and McGillivray, W. (1995) *A risky strategy: Reflections on the World Bank Report Averting the Old Age Crisis*. International Social Security Review, Vol.48, No.3–4.
- Burtless, G. (1998) *Testimony before the Subcommittee on Social Security of the House Committee on Ways and Means*, June 1998, Washington, D.C. (www.house.gov/ways_means/)
- Butler, S. and Germanis, P. (1983) *Achieving a 'Leninist' Strategy*. The Cato Journal, 3 (2), 547–56.
- Cichon, M. (1999) *Notional defined-contribution schemes: New wine in old bottles?* International Social Security Review, No. 4.
- Concialdi, P. (2000) *Demography, the Labour Market and Competitiveness*. In: G. Hughes and J. Stewart (eds): *Pensions in the European Union: Adapting to Economic and Social Change*. Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London.
- Davies, B. (2000.) *Equity Within and Between Generations: Pension Systems and Equity*. In: G. Hughes and J. Stewart (eds): *Pensions in the European Union: Adapting to Economic and Social Change*. Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London.
- Ducatel, K.D. and Burgelman, J.C. (1999.) *Employment Map: Jobs, Skill and Working Life on the*

- Road to 2010. Futures Report Series 13, European Commission Directorate-General, Joint Research Centr, Institute for Prospective Technological Studies, Sevilla, Spain.
- James, E. (1997.) *New Systems for Old Age Security. Theory, Practice and Empirical Evidence*. World Bank, Policy Research Paper 1766, Washington D.C.
- Müller, K. (1999.) *The Political Economy of Pension Reform in Central-Eastern Europe*. Edward Elgar. Cheltenham UK, Northampton MA, USA.
- Müller, Katharina (2000.) *A magyar nyugdíjreform politikai gazdaságtana*. In: Augusztinovics Mária (szerk): *Körkép reform után – tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Bp, 2000.
- Orszag, P.R. and Stiglitz, J.E. (1999.) *Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems*. Presented at the conference on *New Ideas About Old Age Security*, The World Bank, Washington D.C. Sept. 14-15, 1999. <http://www.worldbank.org/knowledge/chiefecon/conferen/secagend.htm>.
- Schmähl, W. (2000.) *Contributions and Taxes for Financing Public Pension Expenditure: Looking for an Adequate Structure of Finance*. In: G. Hughes and J. Stewart (eds): *Pensions in the European Union: Adapting to Economic and Social Change*. Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London.
- World Bank (1994.) *Averting the Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth*. Washington D.C.: Oxford University Press.

